

مروری بر گردشگری و اثرات آن: گامی به سوی توسعه پایدار فضایی مناطق روستایی شهرستان رشت

فرهاد جوان* - استادیار گروه مدیریت جهانگردی، دانشکده میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
نازنین نعیم آبادی - دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۰۶ آذر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۲ اسفند ۱۴۰۳

چکیده

مقدمه: گردشگری به عنوان یکی از عوامل محرک توسعه، نقشی کلیدی در تحول اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی ایفا می کند. با توجه به ظرفیت های طبیعی و فرهنگی شهرستان رشت، بررسی اثرات گردشگری می تواند مسیرهایی نو برای دستیابی به توسعه پایدار فضایی ارائه دهد. این مقاله به ارزیابی ابعاد مختلف این پدیده در نواحی روستایی رشت می پردازد.

هدف پژوهش: پژوهش حاضر با هدف بررسی گردشگری و اثرات آن در توسعه پایدار فضایی مناطق روستایی شهرستان رشت انجام گرفت.

روش شناسی تحقیق: تحقیق حاضر از نظر هدف در زمره تحقیقات کاربردی و از نظر روش در چارچوب روش اکتشافی، توصیفی-تحلیلی قرار گرفته است. به منظور بررسی مجموعه اثرات گردشگری در توسعه پایدار روستاهای شهرستان از روش دلفی استفاده شد، و برای بررسی ارتباط بین دو متغیر از آزمون همبستگی کای اسکوتر و همچنین به منظور بررسی وضعیت تطبیقی اثرات گردشگری در بخش های شهرستان رشت و محاسبه تفاوت میزان اثرات گردشگری از نظر ابعاد توسعه پایدار فضایی از آزمون های تعقیبی (Post Hoc)، (Tukey HSD)، استفاده شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمرو جغرافیایی پژوهش، شهرستان رشت است.

یافته ها و بحث: پس از شناسایی مجموعه اثرات گردشگری در توسعه پایدار روستاهای شهرستان، نتایج ارتباط بین این دو متغیر نشان داد، بین گردشگری و توسعه پایدار فضایی رابطه معنی دار وجود دارد. در ادامه نیز نتایج تحلیل فضایی نشان داد، بین گردشگری و توسعه پایدار اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در بخش های شهرستان رشت، تفاوت معناداری وجود دارد. در ابعاد اقتصادی و زیست محیطی، بررسی اثرات گردشگری در توسعه فضایی بخش های روستایی نشان داد، بخش های مرکزی، خشکبیجار و کوچصفهان و خمام در طبقه دوم (پایداری متوسط)، قرار گرفته اند، و بخش های لشت نشاء و سنگر در طبقه اول (پایداری کم)، قرار گرفته اند. در بعد اجتماعی، بخش های مرکزی، خشکبیجار، کوچصفهان در طبقه دوم (پایداری متوسط)، و بخش های خمام و لشت نشاء و سنگر در طبقه اول (پایداری کم) قرار گرفته اند.

نتایج: نتایج تحقیق نشان داد که گردشگری نقش قابل توجهی در ارتقای توسعه پایدار فضایی روستاهای شهرستان رشت ایفا می کند. با وجود تفاوت های معنادار میان بخش های مختلف، گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی توانسته پایداری متوسطی را در برخی نواحی ایجاد کند، هرچند مناطقی با پایداری کمتر نیازمند توجه و برنامه ریزی بیشتری هستند. این یافته ها بیانگر ضرورت سیاست گذاری هدفمند جهت بهره برداری مؤثر از ظرفیت های گردشگری در مسیر توسعه پایدار هستند.

کلیدواژه ها: گردشگری، توسعه پایدار فضایی، مناطق روستایی، شهرستان رشت.

مقدمه

کشورهایی که به متنوع‌سازی اقتصاد روی آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک پایه‌ای برهاند در جستجوی سناریوها یا خلق راه‌ها و روش‌های جدیدند. یکی از این سناریوها، گردشگری است که اغلب کشورها به ویژه کشورهایی که به لحاظ موقعیت مکانی از این مزیت برخوردارند، آن را در برنامه‌های توسعه ملی خود گنجانده‌اند تا از این طریق بتوانند فرایند توسعه ملی خود را سرعت بخشند و بر پایه این مهم به دستاوردهای مهمی نیز برسند (Walple and Goodwin, 2000). با توجه به شکل‌گیری مفهوم توسعه پایدار، صنعت گردشگری نیز همانند سایر صنایع به دنبال الگویی جهت گام برداشتن به سوی پایداری می‌باشد (Lai and Napal, 2006). رشد و گسترش گردشگری از جمله پدیده‌های مهم اواخر قرن بیستم است که با سرعت در قرن جدید ادامه دارد. نواحی روستایی مهمترین عرصه‌هایی هستند که در زمینه گردشگری و فعالیت‌های وابسته به آن به شدت مورد توجه گردشگران و کارشناسان گردشگری می‌باشند. افزون بر این بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاستگذاران توسعه نیز از صنعت گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. موضوع گردشگری، در پیشرفت اقتصادی و توسعه پایدار موضوع جدیدی نیست (کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد، ۲۰۱۳). بنابراین با گذشت بیش از ۲۵ سال از مطالعه گردشگری، علاقه به ارتباط بین این دو کاهش نیافته است (هاشمخانی ذوالفای و دیگران، ۲۰۱۵). به نقل از استاکالو و همکاران، (۲۰۱۸). با این همه اگر چه ایران از نظر منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری در زمره ده کشور نخست جهان است، متأسفانه همه‌ی آمارهای سازمان جهانی جهانگردی در سال‌های گذشته از روند بسیار کند ورود گردشگران به ایران، و در نتیجه سهم ناچیز این صنعت در درآمد ناخالص ملی کشورمان حکایت دارد (کارگر، ۱۳۸۶).

در این راستا، گردشگری روستایی نیز جزیی از صنعت گردشگری به شمار می‌رود، گردشگری روستایی طی دهه‌های گذشته به عنوان ابزاری برای توسعه فضایی مناطق حساس به ویژه در مناطق روستایی تلقی شده است، اما در خصوص پایداری توسعه ناشی از فعالیت‌های گردشگری در مناطق روستایی تحقیقات کمی انجام شده و یا نتایج متناقضی گزارش شده است (ایبانسکا و همکاران، ۲۰۱۸). بنابراین از آن جا که مناطق روستایی دارای پتانسیل و ظرفیت ویژه‌ای در ابعاد گردشگری، کشاورزی، صنایع دستی است که با شناسایی و انسجام این پتانسیل‌ها، بسترسازی و توانمندسازی روستایی می‌توان زمینه‌های پایداری ایجاد اشتغال و توسعه فضایی مناطق روستایی را فراهم نمود (رحمانی فضلی و همکاران، ۱۳۹۸).

امکانات موجود در روستاهای ایران از جمله روستاهای استان گیلان با تاریخ کهن، نشان می‌دهد که ظرفیت بسیار بالایی برای پذیرش گردشگران داخلی و خارجی را دارا می‌باشد، که از این رهگذر می‌توان به دستاوردهای مهمی در زمینه توسعه گردشگری و تبع آن توسعه پایدار فضایی در ابعاد (اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی)، دست یافت. در این بین، روستاهای شهرستان رشت به عنوان یکی از روستاهای این استان دارای پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گسترده‌ای در زمینه توسعه گردشگری است. قابلیت‌هایی نظیر توان‌های محیطی و اکولوژیکی، جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی و ... را از دیگر روستاهای کشور متمایز کرده است. این در حالی است، که تاکنون پژوهش در راستای گردشگری و تاثیر آن بر توسعه پایدار فضایی روستاهای این شهرستان صورت نگرفته است، از این رو پژوهش حاضر سعی دارد، با شناسایی مجموعه اثرات گردشگری در راستای توسعه پایدار فضایی در روستاهای شهرستان رشت، به ارتباط بین دو متغیر بپردازد و در نهایت به تحلیل فضایی بخش‌های شهرستان با تاکید بر میزان اثرات گردشگری در راستای توسعه پایدار بپردازد.

ناکارآمدی و ناپایداری بسیاری از راهبردهای کلاسیک گذشته در زمینه توسعه، برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران را بر آن داشت تا راهبرد جدیدی را جایگزین راهبردهای گذشته کنند، از این رو با مطرح شدن نظریه توسعه پایدار از دهه ۱۹۷۰ به بعد، توسعه گردشگری نیز به عنوان یکی از راهبردهای ممکن و قابل قبول برای توسعه در بسیاری از مناطق عقب مانده و شاید به عنوان یکی از جایگزین‌های مناسب برای پیاده‌سازی الزامات توسعه پایدار و پایداری محیط زیست، اجتماع و اقتصاد و همچنین ایجاد اشتغال، سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی، بهبود زیرساخت‌ها و منافع اقتصادی در نواحی مختلف مطرح گردید (T.G.Ko, James, 2001)، به طوری که گسترش فرایند صنعت گردشگری و اثرات مخرب آن بر محیط و انسان‌ها در نقاط مختلف جهان باعث شد تا در طول دهه ۱۹۹۰ کارشناسان و صاحب‌نظران کشورهای مختلف اهمیت و ضرورت توجه به عوامل پایداری در بخش گردشگری را متذکر شده و نسبت به رفع یا تعدیل عوامل ناپایداری در این بخش هشدار دادند (Mason and Der Borg, 2002). بدین ترتیب در پی کاهش این ناپایداری‌ها با مطرح شدن پارادایم توسعه پایدار، استفاده از فنون و روش‌های علمی اندازه‌گیری و ارزیابی پیشرفت به سوی پایداری در صنعت گردشگری نیز گسترش یافت و سرمایه‌گذاری و منابع انسانی قابل توجهی صرف توسعه سیاست‌های علمی و مدل‌های ارزیابی توسعه پایدار گردید (John and Salah Wahab, 2005). رویکرد توسعه پایدار، نگاه جدید و کامل به

مقوله گردشگری دارد و در چارچوب مشخص به دنبال مفروضات پایداری در گردشگری است. از جمله برنامه‌ها و چارچوب این رویکرد بر یکپارچگی ارزش‌های اقتصادی و فرهنگی-اجتماعی، یکپارچگی برنامه‌ریزی گردشگری و سایر روندهای برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی همه جانبه‌نگر، حفظ فرایندهای اکولوژیکی ضروری، محافظت از میراث بشری و تغییرات زیستی و یادگیری تاکید دارد (Hal and Page, 2001, Rodolfo Baggio, 2019).

در این راستا، رابطه بین توسعه پایدار فضایی و گردشگری به عنوان یک بخش مصرف منابع طبیعی در آغاز سال ۱۹۹۰ شناخته شد (Csaban and Gathy, 2009). با توجه به پیشرفت مهمی که در روند توسعه گردشگری پایدار توسط سازمان‌های بین‌المللی شمل گرفت، به نظر می‌رسد که پایداری به عنوان یک مفهوم توسعه توسط مقامات محلی و منطقه‌ای، تولید کنندگان و مصرف کنندگان مورد استقبال قرار گرفته و در گردشگری به یک اصل تبدیل شده است. در اتحادیه اروپا، نظرات زیادی برای توصیف فعالیت‌های برنامه‌ریزی فضایی در کشورهای عضو کمیسیون اروپا، وجود دارد. در این سند، مطرح می‌کند که گردشگری به لحاظ ماهیت در پیوندی دیرین و ناگسستی با ابعاد و عناصر مکانی-فضایی قرار می‌گیرد (تقوایی و غفاری، ۱۳۹۲). در این راستا، گردشگری بر توسعه پایدار فضایی مناطق تاثیر مثبتی دارد، از جمله این مناطق روستاها می‌باشند. در واقع، توسعه گردشگری روستایی به عنوان یک راه حل بالقوه برای بسیاری از مشکلات مناطق روستایی شناخته شده و در زمینه‌های مختلفی چون رشد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و در نهایت حفاظ و بهبود محیط طبیعی و زیرساخت‌های موجود می‌تواند مفید و موثر واقع شود (Sharply, 2002)، به طوری که از آن به عنوان یک محرک و ابزاری جهت توسعه پایدار فضایی روستایی و محلی یاد می‌شود (Gjorgievski and Nakovski, 2012).

رومیانی و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان، ارائه الگویی برای توسعه پایدار مقصدهای گردشگری روستایی با رویکرد برنامه‌ریزی فضایی مورد مطالعه: شرق استان مازندران، به این نتایج دست یافتند، ابعاد و شاخص‌های برنامه‌ریزی فضایی در تبیین توسعه پایدار مقصدهای گردشگری روستاها موثرند. شاخص‌های انتخاب شده، با توجه به شرایط و مقتضیات مناطق روستایی، قابلیت آزمون‌پذیری و عملیاتی در سطح روستاهای مشابه را دارند. بنابراین، مهمترین عامل در فرایند برنامه‌ریزی فضایی توسعه پایدار مقصدهای گردشگری روستایی در گام نخست شناخت ظرفیت‌های مکان (محیطی و کالبدی)، شامل تنوع جاذبه‌های طبیعی، کیفیت جاذبه‌ها، موقعیت استقرار جاذبه‌ها، بعد انسانی (اجتماعی - فرهنگی) شامل فرهنگی و سیاسی، مشارکت مردم محلی و آموزش. بعد فعالیت (کارکردها) شامل خدمات اقامتی، پذیرایی، توزیع خدمات و اطلاع‌رسانی، سرمایه‌گذاری، اشتغال و درآمدزایی است. کشوردوست و آمار (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان، آسیب‌شناسی کالبدی-فضایی توسعه گردشگری در روستاهای ساحلی (مطالعه موردی: شهرستان رشت)، به این نتایج دست یافتند، فقدان برنامه‌ریزی و عدم مدیریت کارآمد با رویکرد عدالت اجتماعی می‌تواند عدم تحقق آثار مثبت گردشگری و به وجود آمدن پیامدهای منفی به ویژه در بعد کالبدی-فضایی را در پی داشته باشد و با توجه به محدودیت و کمیابی زمین و ارزش معیشتی آن و لزوم حفظ این منبع جهت تامین نیازهای نسل کنونی و آتی، می‌بایست مورد استفاده اصولی و پایدار قرار گیرد. قاسمی (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان، ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار: مطالعه موردی روستای میرآباد، به این نتایج دست یافتند، از جمله علل‌های ناپایداری، ناپایدار بودن گردشگری در منطقه بوده و غلبه معیشت-های ناپایدار، بی‌اعتنایی به فرصت‌های جدید و ... بوده است. قادری و اعرابی (۱۴۰۰)، در پژوهشی تحت عنوان، نیل به توسعه پایدار از رهگذر گردشگری شهری مورد پژوهی: شهر زیراب، به این نتایج دست یافتند، افزایش قیمت زمین و مسکن و در نتیجه هزینه‌های خانوار، تغییر کاربری اراضی کشاورزی و تراکم و شلوغی و گسترش فیزیکی شهر از پیامدهای منفی و رشد اقتصادی و اشتغال، کاهش فقر، توجه به ثروت اکولوژیکی و فرهنگ محلی، سرمایه‌گذاری و گسترش خدمات و ارائه آن به مسافران و گردشگران از اثرات مثبت گردشگری در این شهر بوده است. شیبانی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی تحت عنوان، مروری بر گردشگری و اثرات آن، گامی به سوی توسعه پایدار، به این نتایج دست یافتند، برای دستیابی به توسعه پایدار، برنامه‌ریزی گردشگری باید به اندازه کافی متمرکز باشد. از این رو نیاز است گردشگری در ابعاد وسیع، یکپارچه و وابسته به منابع فرهنگی و طبیعی صورت گیرد. اسدی ساروی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی تحت عنوان، تدوین راهبردهای توسعه پایدار گردشگری در مناطق کویری شمال شرق استان کرمان، به این نتایج دست یافتند، وضعیت توسعه پایدار گردشگری کویری شمال شرق استان کرمان در حالت تهاجمی قرار دارد، و این وضعیت ناشی از غلبه نقاط قوت داخلی بر نقاط ضعف داخلی و فرصت‌های محیطی بر تهدیدات محیطی است. موریسان و همکاران (۲۰۱۷)، در پژوهش خود به بررسی دیدگاه ساکنان مناطق روستایی نسبت به گردشگری و تاثیرات آن بر محل زندگی پرداخته‌اند، ساکنان این شهرها معتقدند که گردشگری در چهار بعد محیطی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیرساختی تاثیر دارد. کاناکوغلو و همکاران (۲۰۱۹)، به مقایسه توسعه پایدار گردشگری و آماسیا در ترکیه و زاکویان لهستان پرداخته‌اند، و به این نتایج دست یافتند که

پایداری شهر آماسیا بیشتر از زاکوپان بوده است. اوگرافوا و اسمابلوا (۲۰۲۰)، در پژوهشی تحت عنوان، گردشگری روستایی به عنوان فاکتور تاب‌آوری توسعه روستایی، به این نتایج دست یافتند، عواملی از جمله زیرساخت، حمایت‌های مردمی و دولتی، حمایت مسئولین محلی، معرفی مکان‌ها جهت گردشگران، هدف‌گذاری برای آینده و برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری ضروری است.

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف در زمره تحقیقات کاربردی و از نظر روش در چارچوب روش اکتشافی، توصیفی-تحلیلی قرار گرفته است. جمع‌آوری اطلاعات به دو روش مصاحبه‌ای و میدانی بوده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات در روش میدانی نیز پرسشنامه و مصاحبه آزاد افراد آگاه و مطلع (دهیاران روستاهای شهرستان رشت) بوده است. جامعه آماری تحقیق شامل دو بخش است، بخش اول: جامعه آماری کلیه روستاهای ۶ بخش شهرستان رشت می‌باشند. بخش دوم: جامعه آماری کلیه دهیاران روستاهای ۶ بخش شهرستان رشت می‌باشند.

جدول ۱. جامعه آماری پژوهش در بخش اول

بخش	تعداد و نام دهستان‌های تابعه	تعداد و نام شهر	جمع	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
خشکبیجار	حاجی بکنده	خشکبیجار	۱۶	۱۶	۰
	نوشر		۲۱	۲۱	۰
	چاپارخانه		۱۵	۱۵	۰
خمام	چوکام	خمام	۱۳	۱۳	۰
	کته سر خمام		۱۲	۱۲	۰
	اسلام آباد		۱۶	۱۶	۰
سنگر	سراوان	سنگر	۷	۷	۰
	سنگر		۱۶	۱۶	۰
	پلسبنه		۲۴	۲۴	۰
کوچصفهان	کنارسر	کوچصفهان	۱۰	۱۰	۰
	لولمان		۱۲	۱۲	۰
	جیرهنده		۱۶	۱۶	۱
لشت نشاء	علی آباد زیباکنار	لشت نشاء	۱۴	۱۴	۰
	گفشه		۱۶	۱۶	۰
	حومه		۲۶	۲۵	۱
مرکزی	پیربازار	رشت	۲۶	۲۶	۰
	پسیخان		۱۳	۱۳	۰
	لاکان		۲۳	۲۳	۰
جمع	۱۸	۶	۲۹۶	۲۹۴	۲

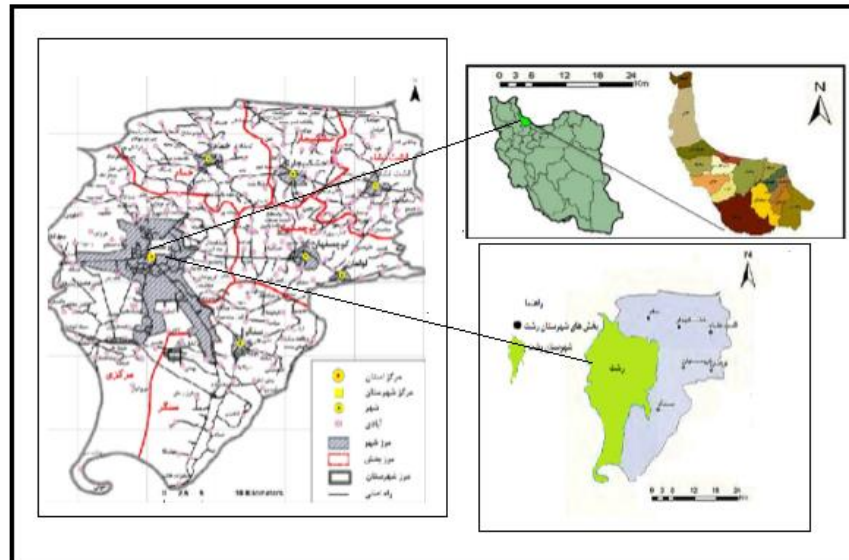
منبع، سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ و مسکن انقلاب اسلامی، ۱۴۰۰

به منظور تعیین حجم نمونه بخش اول جامعه آماری، از روش نمونه‌گیری ساده اتفاقی استفاده شده است. کل روستاهای بخش‌های شهرستان رشت (۲۹۴ روستا) می‌باشد که بر اساس نمونه‌گیری تصادفی تعداد (۱۶۶ دهیار)، به منظور جامعه نمونه دوم تعیین شدند. به منظور بررسی مجموعه اثرات گردشگری در توسعه پایدار روستاهای شهرستان از روش دلفی استفاده شد، همچنین برای وضعیت تطبیقی اثرات گردشگری در بخش‌های شهرستان رشت و به منظور محاسبه تفاوت میزان اثرات گردشگری از نظر ابعاد توسعه پایدار فضایی از آزمون-های تعقیبی (Post Hoc)، (Tukey HSD)، استفاده شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

کلانشهر رشت بزرگ‌ترین و پرجمعیت شهر استان، دوازدهمین شهر کشور و پرجمعیت‌ترین شهر شمال کشور (بین سه استان ساحلی) بشمار می‌رود. این کلانشهر همچنین بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر شمال ایران در بین سه استان حاشیه‌ای دریای خزر (مازندران، گیلان و گلستان) محسوب می‌شود (بسیاری از ساکنین رشت و استان گیلان واژه دریای کاسپی را به جای دریای خزر به کار می‌برند). رشت در ۴۹ درجه و ۳۶

دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۱۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده و فاصله آن از تهران ۳۲۵ کیلومتر می‌باشد. همچنین شهر رشت با مساحت ۱۳۶ کیلومترمربع در زمینی مسطح و هموار به ارتفاع ۵ متر از سطح آب‌های آزاد قرار دارد، که شامل ۶ بخش (مرکزی، لشت نشاء، خشکبیجار، کوچصفهان، سنگر، خمام)، می‌باشد.

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی قلمرو تحقیق

یافته‌ها و بحث

در ابتدا با استفاده از روش دلفی به بررسی مجموعه اثرات گردشگری در توسعه پایدار فضایی مناطق روستایی رشت بر اساس نظرات دهیاران پرداخته شد. در این راستا، برای تعیین میزان اتفاق نظر میان اعضای پانل، از ضریب هماهنگی کندال استفاده شد. ضریب هماهنگی کندال مقیاسی است برای تعیین درجه هماهنگی و موافقت میان چندین دسته رتبه مربوط به N شی یا فرد. در حقیقت با کاربرد این مقیاس می‌توان همبستگی رتبه‌ای میان K مجموعه رتبه را یافت. مقدار این مقیاس هنگام هماهنگی یا موافقت کامل برابر با یک و در زمان نبود هماهنگی برابر با صفر است. اشمیت برای تصمیم‌گیری درباره توقف یا ادامه دوره‌های دلفی یک معیار آماری ارائه می‌کند، این معیار میزان اتفاق نظر میان اعضای پانل را بر اساس مقدار ضریب هماهنگی کندال تعیین می‌کند. جدول (۲) چگونگی تفسیر مقادیر گوناگون این ضریب را نشان می‌دهد.

جدول ۲. تفسیر مقادیر گوناگون ضریب هماهنگی کندال

مقدار W	تفسیر	اطمینان نسبت به ترتیب عوامل
۰-۰,۱۹	اتفاق نظر بسیار ضعیف	وجود ندارد
۰,۲-۰,۳۹	اتفاق نظر ضعیف	کم
۰,۴-۰,۵۹	اتفاق نظر متوسط	متوسط
۰,۶-۰,۷۹	اتفاق نظر قوی	زیاد
۰,۸-۱	اتفاق نظر بسیار قوی	بسیار زیاد

صرف معنادار بودن آماری ضریب W برای توقف فرایند دلفی کفایت نمی‌کند. رشد زیاد این ضریب در دو دور متوالی حاکی از ادامه روش دلفی خواهد بود. ثابت ماندن این ضریب یا رشد ناچیز آن در دو دور نشان می‌دهد که افزایشی در توافقی اعضا صورت نگرفته است، و فرایند نظرخواهی باید متوقف شود. مقدار عددی ضریب کندال در ۳ مرحله دلفی در این قسمت از پژوهش در جدول (۳) آورده شده است.

جدول ۳. مقدار عددی ضریب کنдал مراحل دلفی

پرسشنامه	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی
پرسشنامه اول	۰/۷۱۰	۰/۷۲۱	۰/۷۰۴
مقدار ضریب کنдал	۰/۷۲۳	۰/۷۳۳	۰/۷۱۱
پرسشنامه دوم	۰/۷۳۱	۰/۷۳۱	۰/۷۲۰
مقدار ضریب کنдал	۰/۷۲۱	۰/۷۴۵	۰/۷۲۳
پرسشنامه سوم	۰/۷۴۸	۰/۷۵۱	۰/۷۴۱
مقدار ضریب کنдал	۰/۷۶۶	۰/۷۹۰	۰/۷۶۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

با نزدیک بودن نتایج دور دوم و سوم و تفاوت اندک تغییر ضریب کنдал، آزمون دلفی پایان یافت.

جدول ۴. نتایج راندهای سه گانه دلفی برای بعد اقتصادی و اثرات آن

اثر (شاخص)	میانگین	درصد توافق دور اول	میانگین	درصد توافق دور دوم	میانگین	درصد توافق دور سوم
ورود کسب و کارهای جدید	۳/۱۷	۰/۷۷	۳/۱۹	۰/۷۸	۳/۲۰	۰/۸۸
ایجاد تقاضا نسبت به کالای جدید	۳/۱۱	۰/۶۵	۳/۱۵	۰/۷۵	۳/۱۶	۰/۷۰
ایجاد بازار برای تولیدات صنایع دستی و غذاهای محلی	۳/۱۵	۰/۶۹	۳/۲۱	۰/۸۰	۳/۲۴	۰/۸۸
جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در راستای توسعه پایدار روستاها	۳/۱۹	۰/۷۵	۳/۲۱	۰/۸۶	۳/۲۳	۰/۸۷
حفظ فعالیت‌های صنایع کوچک و بهبود آن‌ها	۳/۱۱	۰/۶۶	۳/۱۵	۰/۷۵	۳/۲۲	۰/۸۶
گسترش صنایع تبدیلی و خدماتی	۳/۱۲	۰/۷۷	۳/۱۵	۰/۸۱	۳/۱۷	۰/۸۲
گسترش بخش‌های تولیدی و صنعتی	۳/۱۵	۰/۶۶	۳/۱۶	۰/۷۶	۳/۱۲	۰/۷۷
اشتغال‌زایی و کارآفرینی و در پی آن کاهش بیکاری	۳/۱۳	۰/۷۲	۳/۱۳	۰/۷۹	۳/۱۴	۰/۸۰
منفعت مالی اکثریت روستاییان	-	-	۳/۱۴	۰/۷۹	۳/۱۷	۰/۸۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

راندهای دلفی در بعد اقتصادی

مطابق جدول (۴)، در راند اول دلفی، پرسشنامه‌ای شامل بعد اقتصادی با ۹ شاخص (اثر) به خبرگان ارائه شد. در پایان راند اول شاخص جدیدی به پرسشنامه اضافه نشد، و همچنین هیچ شاخصی نیز حذف نشد. در راند دوم دلفی: بر اساس نتایج به دست آمده در دور اول، پرسشنامه دور دوم با ۱۰ شاخص طراحی شد. این پرسشنامه به همراه نتایج دور اول در اختیار خبرگان قرار گرفت. در پایان راند دوم، اثر (منفعت مالی اکثریت روستاییان) به پرسشنامه اضافه شد. در راند سوم دلفی: بر اساس نتایج به دست آمده از دور اول و دوم، پرسشنامه دور سوم با ۱۰ شاخص طراحی شد، و در پایان راند سوم، شاخص جدیدی اضافه نشد، و در نهایت، هیچ یک از شاخص‌ها حذف نشد. در نهایت با استفاده از ضریب کنдал نیز در مورد تمامی عوامل اجماع نظرات مشاهده شد. با توجه به اجماع و عدم اضافه شدن عامل جدید، شرط توقف فراهم شد.

جدول ۵. نتایج راندهای سه گانه دلفی برای بعد اجتماعی و اثرات آن

اثر (شاخص)	میانگین	درصد توافق دور اول	میانگین	درصد توافق دور دوم	میانگین	درصد توافق دور سوم
افزایش سطح آگاهی عمومی	۳/۰۵	۰/۶۱	۳/۱۰	۰/۶۳	۳/۱۶	۰/۷۱
افزایش سطح رفاه اجتماعی	۳/۱۷	۰/۷۲	۳/۲۰	۰/۸۲	۳/۲۳	۰/۹۱
افزایش مشارکت برای زنان و جوانان روستایی	۳/۱۶	۰/۷۱	۳/۲۱	۰/۸۶	۳/۲۵	۰/۸۸
افزایش میزان انگیزه مشارکت	۳/۰۵	۰/۶۱	۳/۱۰	۰/۶۳	۳/۱۶	۰/۷۱
افزایش میزان انگیزه پیشرفت	۳/۱۷	۰/۷۲	۳/۲۰	۰/۸۲	۳/۲۳	۰/۹۱
تقویت فرهنگ خوداشتغالی	۳/۱۶	۰/۷۱	۳/۲۱	۰/۸۶	۳/۲۵	۰/۸۸
توسعه مراکز آموزشی	۳/۰۳	۰/۶۲	۳/۱۱	۰/۶۵	۳/۱۵	۰/۷۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

راندهای دلفی در بعد اجتماعی

مطابق جدول (۵)، در راند اول دلفی، پرسشنامه‌ای شامل بعد اجتماعی با ۷ شاخص (اثر) به خبرگان ارائه شد. در پایان راند اول شاخص جدیدی به پرسشنامه اضافه نشد، و همچنین هیچ شاخصی نیز حذف نشد. در راند دوم دلفی: بر اساس نتایج به دست آمده در دور اول، پرسشنامه دور دوم با ۷ شاخص طراحی شد. این پرسشنامه به همراه نتایج دور اول در اختیار خبرگان قرار گرفت. در پایان راند دوم، هیچ شاخصی حذف نشد، و شاخصی نیز اضافه نشد. در راند سوم دلفی: بر اساس نتایج به دست آمده از دور اول و دوم، پرسشنامه دور سوم با ۷ شاخص طراحی شد، و در پایان راند سوم، شاخص جدیدی اضافه نشد، و در نهایت، هیچ یک از شاخص‌ها حذف نشد. در نهایت با استفاده از ضریب کندال نیز در مورد تمامی عوامل اجماع نظرات مشاهده شد. با توجه به اجماع و عدم اضافه شدن عامل جدید، شرط توقف فراهم شد.

جدول ۶. نتایج راندهای سه گانه دلفی برای بعد زیست‌محیطی و اثرات آن

اثر (شاخص)	میانگین	درصد توافق دور اول	میانگین	درصد توافق دور دوم	میانگین	درصد توافق دور سوم
هدایت بخش بزرگی از درآمدهای حاصل از گردشگری در جهت حفاظت و مدیریت از منابع و مناطق طبیعی	۳/۱۳	۰/۶۸	۳/۱۷	۰/۷۷	۳/۲۱	۰/۸۳
حفاظت از زیستگاه‌های گیاهی و حیوانی	۳/۲۱	۰/۸۴	۳/۲۵	۰/۸۹	۳/۲۸	۰/۹۰
افزایش میزان علاقه به طبیعت‌گردی	۳/۱۴	۰/۶۹	۳/۱۷	۰/۷۷	۳/۱۹	۰/۷۸
افزایش احترام به طبیعت	۳/۱۵	۰/۷۰	۳/۱۸	۰/۷۸	۳/۲۱	۰/۸۳
استفاده از قابلیت‌های محیطی منطقه	۳/۰۵	۰/۶۱	۳/۱۰	۰/۶۳	۳/۱۶	۰/۷۱
عدم تخریب کاربری‌های زمین به ویژه در حوزه طبیعی	۳/۱۷	۰/۷۷	۳/۱۹	۰/۷۸	۳/۲۰	۰/۸۸
حفاظت از پاکی محیط زیست و افزایش زیست‌پذیری محیطی	۳/۱۱	۰/۶۵	۳/۱۵	۰/۷۵	۳/۱۶	۰/۷۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

راندهای دلفی در بعد زیست‌محیطی

مطابق جدول (۶)، در راند اول دلفی، پرسشنامه‌ای شامل بعد زیست‌محیطی با ۷ شاخص (اثر) به خبرگان ارائه شد. در پایان راند اول شاخص جدیدی به پرسشنامه اضافه نشد، و همچنین هیچ شاخصی نیز حذف نشد. در راند دوم دلفی: بر اساس نتایج به دست آمده در دور اول، پرسشنامه دور دوم با ۷ شاخص طراحی شد. این پرسشنامه به همراه نتایج دور اول در اختیار خبرگان قرار گرفت. در پایان راند دوم، هیچ شاخصی حذف نشد، و شاخصی نیز اضافه نشد. در راند سوم دلفی: بر اساس نتایج به دست آمده از دور اول و دوم، پرسشنامه دور سوم با ۷ شاخص طراحی شد، و در پایان راند سوم، شاخص جدیدی اضافه نشد، و در نهایت، هیچ یک از شاخص‌ها حذف نشد. در نهایت با استفاده از ضریب کندال نیز در مورد تمامی عوامل اجماع نظرات مشاهده شد. با توجه به اجماع و عدم اضافه شدن عامل جدید، شرط توقف فراهم شد. در ادامه نیز، پس از شناسایی مجموعه اثرات، با استفاده از آزمون همبستگی کای اسکوتر به ارتباط بین گردشگری و توسعه پایدار در ابعاد مورد مطالعه پرداخته شد.

جدول ۷. نتایج تحلیل همبستگی بین گردشگری و توسعه پایدار فضایی روستاهای شهرستان رشت

توسعه پایدار	متغیر مستقل	Value	(Asymp.sig.(2-sided)
اقتصادی		۱۰/۵۵۴	۰/۰۳۱
اجتماعی	گردشگری	۱۰/۴۵۳	۰/۰۳۴
زیست‌محیطی		۱۰/۳۱۲	۰/۰۳۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

جدول (۷): آزمون کای اسکوتر (اسکور) نشان می‌دهد، همه ابعاد مطرح شده در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار هستند، به دلیل آنکه sig به دست آمده از عدد ۰/۰۵ کوچکتر است، به این ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که بین گردشگری و توسعه پایدار فضایی رابطه معنی‌دار وجود دارد، ولی این آزمون شدت رابطه را مشخص نمی‌کند، بنابراین به منظور پی بردن شدت رابطه بین دو متغیر از آزمون Cramers V استفاده شد.

جدول ۸. شدت رابطه بین گردشگری و توسعه پایدار فضایی روستاهای شهرستان رشت

متغیر وابسته	متغیر مستقل	Value	Approx. sig
توسعه پایدار فضایی	گردشگری	۰/۶۵۴	۰/۰۰۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

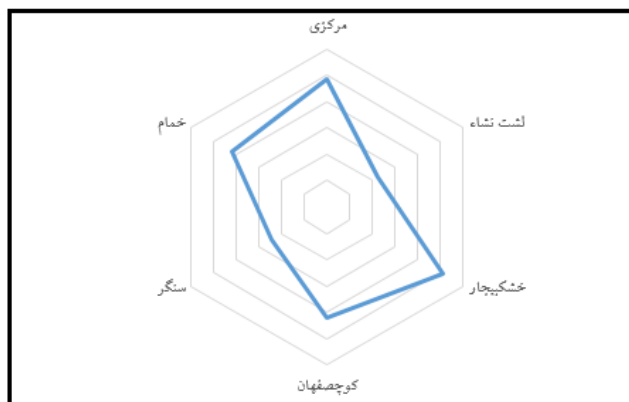
جدول (۸)، نتایج آزمون Cramers V را نشان می‌دهد. مقدار عددی این آماره ۰/۶۵۴، می‌باشد که در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار است. چون مقدار عددی این آماره بالا است، می‌توان نتیجه گرفت که شدت رابطه بین دو متغیر گردشگری و توسعه پایدار فضایی در روستاهای شهرستان رشت بالا است.

در ادامه نیز، همانطوری که در روش تحقیق نیز توضیح داده شد برای بررسی وضعیت تطبیقی اثرات گردشگری در بخش‌های شهرستان رشت و همچنین محاسبه تفاوت میزان اثرات گردشگری از نظر ابعاد توسعه پایدار فضایی از آزمون‌های تعقیبی (Post Hoc)، و (Tukey HSD)، استفاده شد. در این زمینه هر یک از اثرات گردشگری با توجه به سطح معناداری و میانگین‌های به دست آمده، در سه عملکرد نامطلوب (طبقه اول)، عملکرد متوسط (طبقه دوم)، و عملکرد مطلوب (طبقه سوم)، دسته‌بندی شدند. برای رسیدن به پاسخ این سؤال، ابتدا اثرات گردشگری با توجه به ابعاد (اقتصادی، اجتماعی و زیست-محیطی) سنجیده شد. در ادامه نیز به بررسی اثرات گردشگری در توسعه پایدار فضایی بخش‌های شهرستان پرداخته شد.

جدول ۹. وضعیت اثرات گردشگری در توسعه اقتصادی بخش‌های شهرستان رشت

ردیف	نام بخش	میزان اثرات	پایداری	طبقه سوم
			طبقه اول	طبقه دوم
۱	مرکزی		-	۲/۴۴
۲	لشت نشاء		۱/۱۳	-
۳	خشکبیجار	مطلوبیت متوسط	-	۲/۵۶
۴	کوچصفهان		-	۲/۱۰
۵	سنگر		۱/۲۲	-
۶	خمام		-	۲/۰۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

شکل ۲. نمودار وضعیت اثرات گردشگری در توسعه اقتصادی در بخش‌های شهرستان رشت

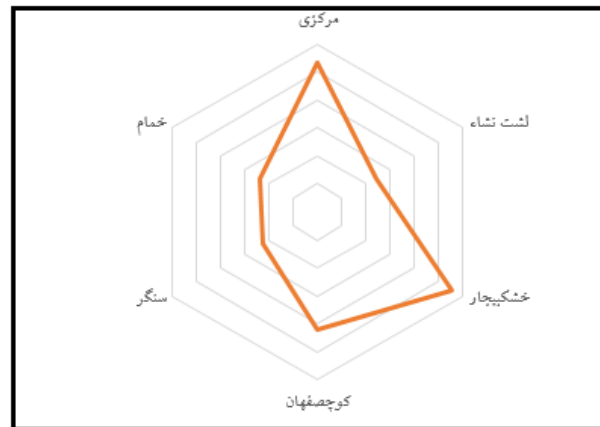
نتایج حاصل از جدول (۹) نشان داد که بین گردشگری و توسعه پایدار اقتصادی در بخش‌های شهرستان رشت، تفاوت معناداری وجود دارد. بررسی اثرات گردشگری در توسعه فضایی بخش‌ها نشان داد، بخش‌های مرکزی با مقدار ۲/۴۴، خشکبیجار با مقدار میانگین ۲/۵۶، کوچصفهان با مقدار میانگین ۲/۱۰، خمام با مقدار میانگین ۲/۰۹، در طبقه دوم (مطلوبیت متوسط)، قرار گرفته‌اند، و بخش‌های لشت نشاء با مقدار میانگین

۱/۱۳ و سنگر ۱/۲۲ در طبقه اول (نامطلوب)، قرار گرفته‌اند. در بعد اجتماعی، بخش‌های مرکزی، خشکبیجار، کوچصفهان در طبقه دوم (مطلوبیت متوسط)، و بخش‌های خمام و لشت نشاء و سنگر در طبقه اول (نامطلوب) قرار گرفته‌اند. همچنین نتایج نشان داد، بعد اقتصادی در راستای گردشگری در وضعیت مطلوب رو متوسط است.

جدول ۱۰. وضعیت اثرات گردشگری در توسعه اجتماعی بخش‌های شهرستان رشت

ردیف	نام بخش	میزان اثرات	پایداری	طبقه سوم
		طبقه اول	طبقه دوم	
۱	مرکزی	-	۲/۶۶	-
۲	لشت نشاء	۱/۲۱	-	-
۳	خشکبیجار	-	۲/۷۸	-
۴	کوچصفهان	-	۲/۱۱	-
۵	سنگر	۱/۱۳	-	-
۶	خمام	۱/۱۸	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

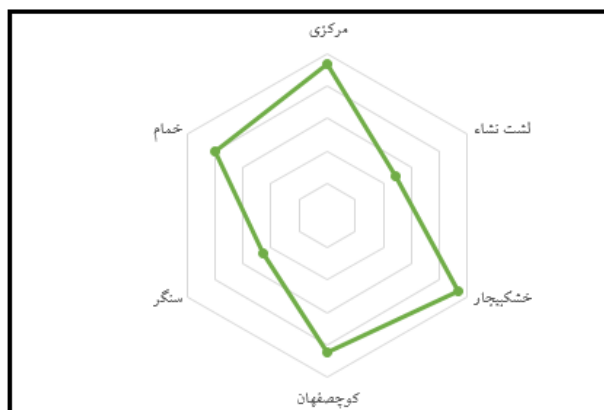
شکل ۳. نمودار وضعیت اثرات گردشگری در توسعه اجتماعی در بخش‌های شهرستان رشت

نتایج حاصل از جداول (۱۰) نشان داد که بین گردشگری و توسعه پایدار اجتماعی در بخش‌های شهرستان رشت، تفاوت معناداری وجود دارد. بررسی اثرات گردشگری در توسعه فضایی بخش‌ها نشان داد، بخش‌های مرکزی با مقدار ۲/۶۶، خشکبیجار با مقدار میانگین ۲/۷۸، کوچصفهان با مقدار میانگین ۲/۱۱، در طبقه دوم (مطلوبیت متوسط) قرار گرفته‌اند، و بخش‌های خمام با مقدار میانگین ۱/۱۸، لشت نشاء با مقدار میانگین ۱/۲۱ و سنگر ۱/۱۳ در طبقه اول (نامطلوب)، قرار گرفته‌اند. همچنین نتایج نشان داد، بعد اجتماعی در راستای گردشگری در وضعیت مطلوب رو متوسط است.

جدول ۱۱. وضعیت اثرات گردشگری در توسعه زیست‌محیطی بخش‌های شهرستان رشت

ردیف	نام بخش	میزان اثرات	پایداری	طبقه سوم
		طبقه اول	طبقه دوم	
۱	مرکزی	-	۲/۳۴	-
۲	لشت نشاء	۱/۲۱	-	-
۳	خشکبیجار	-	۲/۳۳	-
۴	کوچصفهان	-	۲/۱۱	-
۵	سنگر	۱/۱۵	-	-
۶	خمام	-	۲/۰۰	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

شکل ۴. نمودار وضعیت اثرات گردشگری در توسعه زیست‌محیطی در بخش‌های شهرستان رشت

نتایج حاصل از جدول (۱۱) نشان داد که بین گردشگری و توسعه پایدار زیست‌محیطی در بخش‌های شهرستان رشت، تفاوت معناداری وجود دارد. بررسی اثرات گردشگری در توسعه فضایی بخش‌ها نشان داد، بخش‌های مرکزی با مقدار ۲/۳۴، خشکبیجار با مقدار میانگین ۲/۳۳، کوچصفهان با مقدار میانگین ۲/۱۱، خمام با مقدار میانگین ۲/۰۰، در طبقه دوم (مطلوبیت متوسط)، قرار گرفته‌اند، و بخش‌های لشت نشاء با مقدار میانگین ۱/۲۱ و سنگر ۱/۱۵ در طبقه اول (نامطلوب)، قرار گرفته‌اند. همچنین نتایج نشان داد، بعد زیست‌محیطی در راستای گردشگری در وضعیت مطلوب رو متوسط است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی گردشگری و اثرات آن در توسعه پایدار فضایی روستاهای شهرستان انجام گرفته شد. نتایج تحقیق در راستای اثرات گردشگری در توسعه پایدار روستاهای رشت با استفاده از روش دلفی در سه مرحله نشان داد، از نظر دهیاران اثرات گردشگری در بعد اقتصادی، شامل: (ورود کسب و کارهای جدید، ایجاد تقاضا نسبت به کالای جدید، ایجاد بازار برای تولیدات صنایع دستی، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، حفظ فعالیتهای صنایع کوچک، گسترش صنایع تبدیلی و خدماتی، و بخش‌های تولیدی و صنعتی، اشتغال‌زایی و کارآفرینی و در نهایت منفعت مالی برای اکثریت روستاییان)، در بعد اجتماعی نیز شامل: (افزایش سطح آگاهی عمومی، افزایش سطح رفاه اجتماعی، افزایش مشارکت برای زنان و جوانان، افزایش میزان انگیزه پیشرفت و مشارکت، تقویت فرهنگ خوداشتغالی و توسعه مراکز آموزشی)، در بعد زیست-محیطی نیز اثرات شامل: (حفاظت و مدیریت از منابع و مناطق طبیعی، حفاظت از زیستگاه‌های گیاهی و حیوانی، علاقه به طبیعت‌گردی، افزایش و احترام به طبیعت، استفاده از قابلیت‌های محیطی منطقه، حفاظت از پاک‌ی محیط زیست)، می‌باشد. در ادامه نیز نتایج نشان داد بین اثرات گردشگری مطرح شده از سوی دهیاران و توسعه پایدار فضایی، ارتباط معنادار و مثبتی در سطح معناداری ۰/۰۰۰ وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل فضایی نشان داد، بین گردشگری و توسعه پایدار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در بخش‌های شهرستان رشت، تفاوت معناداری وجود دارد. در بعد اقتصادی و زیست‌محیطی، بررسی اثرات گردشگری در توسعه فضایی بخش‌های روستایی نشان داد، بخش‌های مرکزی، خشکبیجار و کوچصفهان و خمام در طبقه دوم (مطلوبیت متوسط)، قرار گرفته‌اند، و بخش‌های لشت نشاء و سنگر در طبقه اول (نامطلوب)، قرار گرفته‌اند. در بعد اجتماعی، بخش‌های مرکزی، خشکبیجار، کوچصفهان در طبقه دوم (مطلوبیت متوسط)، و بخش‌های خمام و لشت نشاء و سنگر در طبقه اول (نامطلوب) قرار گرفته‌اند. همچنین نتایج نشان داد وضعیت ابعاد توسعه پایدار فضایی با تمرکز بر گردشگری در روستاهای رشت مطلوبیت رو به متوسط می‌باشد.

در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان بیان داشت روستاهای شهرستان رشت از فرایند افزایش گردشگران تاثیرپذیر بوده است و تاثیرات در ابعاد (اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی) متفاوت بوده است. چنین فرایندی، بایستگی‌های مدیریت و نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در راستای منافع جمعی و پایداری را می‌طلبد. افزایش شمار گردشگران و تلاش برای جذب بیشتر به طور الزامی به معنای دستیابی به توسعه پایدار در گردشگری و به تبع آن توسعه پایدار فضایی نیست، اما توجه به گردشگری به عنوان فرایندی که با هدف شناخت، یادگیری و حفاظت از محیط

طبیعی با در نظر گرفتن تحمل آن موجب بهبود زندگی جامعه روستایی شده و توسعه پایدار فضایی را تضمین خواهد نمود. در انتها راهکارهای ذیل در راستای نتایج تحقیق پیشنهاد شد:

- لزوم بازنگری در سیاست‌ها و طرح، برنامه برای توسعه گردشگری در بخش‌های لشت نشاء و سنگر؛
- تنوع‌بخشی اقتصادی در روستاهای بخش‌های لشت نشاء و سنگر با تاکید بر توسعه گردشگری در راستای منافع ساکنین محلی؛ و
- ایجاد مشوق‌هایی برای راه‌اندازی کسب و کارهای متناسب با حوزه گردشگری در روستاهای شهرستان رشت.

منابع

- اسدی ساروی، سید محسن. ایزانلو، مهدی. سید علی پور، سید خلیل. ۱۴۰۱. تدوین راهبردهای توسعه پایدار گردشگری در مناطق کویری شمال شرق استان کرمان. فصلنامه علمی و پژوهشی نقش جهان. دوره ۱۲. شماره ۲.
- رحمانی فضلی، ع. ر. عزیزپور، ف. شامانیان، م. ۱۳۹۸. تحلیل ظرفیت‌های توسعه کارآفرینی در ناحیه روستایی دامغان. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۸ (۲). صص ۱۳۳-۱۵۶.
- شبیانی نیا، کفاح. عبداللهی، صدیقه. محمدزاده، مرجان. ۱۴۰۰. مروری بر گردشگری و اثرات آن، گامی به سوی توسعه پایدار. فصلنامه انسان و محیط زیست. شماره ۵۸. صص ۲۰۱-۲۱۳.
- قادر، اسماعیل. اعرابی، سید سپهر. ۱۴۰۰. نیل به توسعه پایدار از رهگذر گردشگری شهری مورد پژوهی: شهر زیراب. پژوهش‌های دانش زمین، سال ۱۲. شماره ۴۶. صص ۱-۱۸.
- قاسمی، معصومه. ۱۳۹۹. ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار: مطالعه موردی روستای میرآباد. دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه. سال ۹. شماره اول. صص ۲۴۳-۲۵۹.
- کارگر، بهمن. ۱۳۸۶. توسعه شهرنشینی و صنعت گردشگری در ایران، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- کشور دوست، مانا. آمار، تیمور. ۱۳۹۹. آسیب‌شناسی کالبدی-فضایی توسعه گردشگری در روستاهای ساحلی (مطالعه موردی: شهرستان رشت). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی. ۱۵ (۴). ۱۱۰۲-۱۰۸۵.
- رومیانی، احمد. شایان، حمید. سجاسی قیداری، حمادالله. رضوانی، محمدرضا. ۱۳۹۹. ارائه الگویی برای توسعه پایدار مقصدهای گردشگری روستایی با رویکرد برنامه‌ریزی فضایی مورد مطالعه: شرق استان مازندران. فصلنامه علمی و پژوهشی گردشگری و توسعه. سال ۱۰. شماره ۴.
- Baggio, R., 2019. Measuring Tourism: Methods, Indicators, and Needs. ©Springer International Publishing AG, part of Springer Nature 2019 E. FayosSolà, C. Cooper (eds.), The Future of Tourism, https://doi.org/10.1007/978-3-319-89941-1_13.
- Evgrafova, L.V., Ismailova, A.Z. and Kalinichev, V.L. 2020. Agrotourism as a factor of sustainable rural development. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 421 (2): 115- 136.
- G.KO, James, 2001. Assessing Progress of Tourism Sustainability, Elsevier Science Ltd. All rights reserved, Annals of Tourism Research, 28(3): 817-820.
- Gjorgievski, M., & Nakovski, D. 2012. Tourism-the Basis for Local Development of Rural Spaces in Maleshevo Region (Maleshevo Mountains). Journal of Settlements and Spatial Planning, 177
- Hall, M. and Page, S., 2001. "The geography of tourism and recreation environment Place and space" Routledge, London.
- Ibanescu Bogdan-Constant, Stoleriu Oana Mihaela , Munteanu Alina and Iat Corneliu (2018) The Impact of Tourism on Sustainable Development of Rural Areas: Evidence from Romania, Sustainability, 10, 3529, pp: 1-19
- John J. Pigram and Salah Wahab. 2005. Sustainable tourism in a changing world, tourism, development and growth; The Challenge of Sustainability, Edited by Salah Wahab and John J. Pigram, London and New York.
- Konakoglu, S.S.K., Heldak, M., Kurdoglu, B.C. and Wysmulek, J., 2019. Evaluation of Sustainable Development of Tourism in Selected Cities in Turkey and Poland, Sustainability; doi: 10.3390/su11092552.
- Lai, P. and Napal, S.K. 2006. "Local perspectives of ecotourism development in Tawushan Nature Reserve, Taiwan". Journal of Tourism Management, Vol. 27.
- Mason, M.C. and Deventer Borg, J. 2002. Sustainable Tourism Development in Rural Areas, The case if the Dolomite Basin, Italy.
- Muresan, I.C., Oroian, C.F., Harun, R., Arion, F.H., Chiciudean, A.P.G.O., Todea, A. and Lile, R., 2017. Local Residents' Attitude Toward Sustainable Rural Tourism Development. Sustainability, doi: 10.3390/su8010100. www.mdpi.com/journal/sustainability.

- Sharply, R. 2002. Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus, *Tourism management* 23, 233- 244.
- STUKALO, Nataliia V. KRASNIKOVA, Nataliya A. KRUPSKYI, Oleksandr P. REDKO, Viktoriia Y . 2018. Fostering Sustainable Tourism in Global Economy, *ESPACIOS*, No: 42, Vol. 39, pp: 27-37
- Walpole, M.J. and Goodwin, H.J. 2000. "Local Economic Impacts of Daragon in Indonesia". *Journal of Annals of Tourism Research*, 27(3).